

Posudek na disertační práci Mgr. Lukáše Zábranského *Kompozita ve staroslověštině*, Praha 2010 (243 s.)

Předložený disertační spis Mgr. Lukáše Zábranského představuje, celkově posuzováno, velmi solidní, odborně fundovaný příspěvek ke zkoumání staroslověšných (stsl.) kompozit. Materiál, z něhož práce vychází, byl pečlivě vyexcerpován ze dvou reprezentativních děl lexikografických: jsou jimi Slovník jazyka staroslověšného (SJS) a Старославянский словарь /по рукописям X-XI веков/ (SSr).

Zájem kolegy Zábranského o stsl. kompozita je dlouhodobý a cílevědomý. Výrazněji se projevil už v době jeho vysokoškolských studií na katedře bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, kde autor s úspěchem zpracoval a na výbornou obhájil magisterskou diplomovou práci. Jako někdejší vedoucí této práce nemohu být nepotěšena dalším pozitivním vývojem a výsledky badatelského úsilí Lukáše Zábranského v této oblasti. Předložená disertace plynule navazuje na předchozí systematická zkoumání, propracovává je, rozšiřuje a tvůrčím způsobem autorsky rozvíjí. Pod vedením dr. Václava Čermáka jako školitele a v atmosféře erudovaného a vlídně kolegiálního prostředí oddělení paleoslovenistiky a byzantologie Slovanského ústavu AV ČR, s nímž bylo Zábranskému dopřáno spolupracovat, vzniká dílo tematicky konzistentní, metodologicky uvážlivě propracované a materiálově bohatě podložené.

K vymezení jednotlivých okruhů, jak je můžeme v práci sledovat, přistupuje autor jednak při dobré znalosti vyexcerpovaných stsl. dokladů opatřených v práci většinou českými a řeckými ekvivalenty, a to i s jednotnými a přesnými odkazy na lokaci ve sledovaných slovnících, jednak při inspiraci bohatou literaturou předmětu, na niž průběžně odkazuje. Vychází přitom především z nejnovějších studií a monografií předních badatelů v této oblasti (Bláhová, Cejtin, Hauptová, Jefimova, Molnár, Šlosar, Večerka), ale i z dalších děl lexikografických, gramatických, encyklopedických a etymologických. To umožňuje Zábranskému sledovat stsl. materiál jak v rovině synchronní – podle výskytu v rukopisech kanonické staroslověštiny, tak i v rovině diachronní – na jedné straně podle lexikálních vazeb stsl. kompozit k písemnictví církevněslovanskému, na straně druhé pak podle kompozičních modelů staročeských a novočeských.

Soubor excerpt je zpracován v rámci devíti kapitol, a to vždy se zřetelem ke studiu komplexu aspektů, které stsl. kompozita nabízejí. Po úvodních pojednáních zvažuje nejprve povahu komponentů z hlediska slovnědruhového a syntaktického, zvláštní pozornost je přitom věnována spojovacím morfémům. Samostatně jsou řešeny vlivy řečtiny s ústrojně vřazenou tematikou přejímek a kalků. Sémantické hledisko je uplatněno v předposlední kapitole. Za ní následují přesvědčivé závěry syntetizující dílčí poznatky analytických částí díla.

Práce je opatřena přehlednými statistickými údaji zpracovanými formou tabulek a grafů, seznamem vybraných zkratk, soupisem prací, na něž autor odkazuje (zde postrádám snad jen zkratku HŘSI), a soupisem další použité literatury, v níž nechybějí ani práce Jagíčovy, Miklošičovy, Vaillantovy, ale i Makarijoské a Ribarové. Velmi cenný abecedně řazený soupis všech kompozit, s nimiž autor pracuje, je rozdělen do dvou bloků a předložen v závěrečné části spisu (na s. 229 v záhlaví si nemilý překlep /SSL namísto SSr/ vnímavý čtenář snadno opraví).

S ohledem na širší diachronně komparatistický záběr práce by bylo lze doporučit také Erhartovy *Indoevropské jazyky*, Praha 1982, zejm. s 229n. – Dodatek

III – Kompozice. Doklady jmenných a slovesných kompozit a syntaktické vztahy mezi jednotlivými kořenovými morfy, včetně podoby konektémů, jimž je u Zábranského systematicky věnována pozornost, by tak bylo možno sledovat i v návaznosti na rekonstruované indoevropské (ide.) stadium, dokladované tu nejen sanskrtem, ale i řečtinou, latinou a staroslověnštinou.

Vokály v ide., jimiž se modifikuje kořen první části složeniny, by mohly napomoci k jednoznačnějšímu hodnocení některých stsl. kompozit z tohoto hlediska – např. u typu добропомощница (kap. 4.1) představuje vokál *o* kmenotvornou příponu (srov. s. 39), nebo jde o konektém (s. 40)? V souvislosti s vymezením termínu se nabízejí další otázky: Představuje vokál *o* ve funkci konektému jev ide. s tím, že jeho přední protějšek ve slovanštině (tj. *e*) je dán psl. přehláskou? Je tvrdý *jer* ve složeninách typu вратъсестра konektémem, nebo by bylo pro takovéto, ale i jiné případy (s мимо-, прѣжде-) možné zvažovat termín nulový konektém? Nenabízí se snad variantní výklad zápisu adjektiva громъгласъ v Supr prostřednictvím zpětné (nenáležitě) analogické jerové vokalizace dle redakční změny *ъ>o* (tj. zpětně, avšak mylně *o>ъ*)? Povaha konektému, příp. jeho přítomnost či nepřítomnost by pak mohla zřejmě ovlivnit u některých kompozit teorii pojetí jejich skladebné struktury v rámci mikrosyntaxe; tyto a podobné úvahy by si však zasloužily samostatné pojednání, které by přesahovalo rámec disertačního spisu, jak je koncipován Zábranským.

Věnovat se soustavně právě stsl. kompozitům znamená vyřešit i řadu dalších otázek, které se k tomuto tématu pojí. Toho si je autor dobře vědom už v oddílu zaměřeném k vymezení stsl. kompozit a k metodologii. Některé formulace, které tu čteme, mohou však být zavádějící (s. 25, druhý odstavec a příklady uvedené na s. 25 a 26, včetně dokladů s druhou částí kompozita jako derivátem atematických sloves). V souvislosti s klasifikací kompozit by při užívání vybraných termínů bylo někdy třeba větší obezřetnosti (synonyma – srov. водочръпъ, водоносъ, s. 65; гробокопатель, гробокрадатель, s. 102, 103; зълодѣяти са, зълъ са дѣяти, s. 191; spodoba /snad elize?/ – ř. φιλαδέλφια, s. 167). Zřejmě nepozorností jsou mezi kompozita se sufixem -ънъ zařazeny lexémy единорожь а шестокрилатъ (s. 118), z rámce sledovaných typů vybočují částečně i grécismy (s. 58).

Zábranský se důvodně snaží průběžně nazírat specifika kompozice jako jednoho z prostředků slovo tvorby z různých úhlů pohledu. Právem si tak v daných souvislostech všímá i typologických aspektů sledované problematiky, upřesnit by však bylo třeba pojednání o odlišnostech a shodách řečtiny a stsl., aby snad formulace na s. 140 a 141 nebyly vnímány jako protímluv. Velmi cenná je v práci řada zdánlivých marginálií (srov. např. s. 50, pozn. 55 aj.).

Celkově věcná a korektní analýza materiálu bývá někdy narušena formulačně, příp. po stránce výrazové ojedinele volbou lexika, které v rámci odborného stylu působí neústrojně. Po stránce syntaktické lze práci vytknout občasnou absencí verba finita „Ve výchozím korpusu:“ (s. 179), příp. uvedení poznámky vedlejší větou (s. 190, pozn. 175), příp. nedokončenou větou (s. 104), možná však jen nadbytečné „vlivem“. Spolehlivá numerická data, tak jak jsou v práci prezentovaná, dotvářejí vhodně a názorně výsledky statistických šetření autora (drobná korekce by byla namísto u procentuálního vyjádření adverbii v páté kapitole, s. 88 a 89).

Ortografické sjednocení by vyžadovala místy nejednotná skripce Preslav/ Prěslav a deriváty, Apoštol/apoštol, kánonický/kanonický, prêt./praet., Miklošič/Miklosich (v textu, nikoliv v odkazech), v několika málo případech jsou

porušena interpunkční pravidla (např. s. 57, 80, 177), jako nadbytečné vnímám časté užívání dvojtečky.

Technicky náročný přepis textu zvládl autor skvěle, a to i při nutném častém střídání latinky s cyrilicí a abecedou; jen sporadicky nacházím v práci překlepy (s. 98 a 131, 162), zápis $\alpha\lambda\epsilon$ namísto *ale* (s. 164), příp. jiné drobné nedostatky technického rázu (zatažení řádku na s. 11, 165, 177), a nedokončený zápis termínu hapax legomenon (s. 173, 178, 213).

Po stránce formální kladně hodnotím vnitřní členění práce při využití desetinného třídění. Jen na okraj zmiňuji, že tato možnost mohla být aplikována důsledněji i v kapitole osmé, totiž v rámci podkapitoly 8.2 (viz s. 172 dole sub 1, 2 atd. – lépe 8.2.1, 8.2.2 atd.); navíc bychom ve výčtu očekávali i kompozita s prvním kořenem $\lambda\upsilon\beta\epsilon$ – (srov. s. 185n.), který ovšem ne vždy asociuje pozitivní význam (srov. $\lambda\upsilon\beta\omicron\pi\lambda\alpha\kappa\alpha\tau\iota$ *rád plakat, rád naříkat*, zejm. však $\lambda\upsilon\beta\omicron\pi\upsilon\lambda\eta\upsilon\varsigma$ *milující spor, svárlivý*; s. 186). Formálně by bylo žádoucí sjednotit uvádění odkazů za citací, také umístění odkazů na odbornou literaturu by bylo třeba v některých případech přehodnotit, zejm. tam, kde působí při četbě rušivě.

Přípomínky, které k práci Lukáše Zábranského vznáším, příp. drobná nedopatření, na něž tu upozorňuji, nezpochybnují v žádném případě kvalitu práce jako celku. Autor prokázal výbornou znalost problematiky, jíž se v disertačním spisu zabývá, také výsledky, k nimž dospěl, odpovídají serióznímu přístupu ke klasifikaci kompozit. V mnoha ohledech, které tu pro omezený rozsah posudku nemohly být zmíněny, inspiruje předložená disertace k dalším studiím, a to nejen v oblasti staroslověnských kompozit, ale i v okruzích, které s tematikou jednotlivých kapitol úzce souvisejí. Množství námětů, které se tu nabízejí, by svým rozsahem mohlo být samostatnou přílohou tohoto posudku. Také v tomto směru hodnotím spis Lukáše Zábranského jako velmi užitečný. V rámci studia kompozit v širším slovanském kontextu je třeba ocenit i skutečnost, že kolega Zábranský přispěl v míře vrchovaté k naplnění obsahu syntagmatu, který je v pojetí Josipa Vransy označen právě v kontextu lexikální analýzy jako „mukotrpan posao“.

Předložený spis Mgr. Lukáše Zábranského splňuje všechny předpoklady, které jsou kladeny na práce disertační. Proto jej ráda doporučuji k obhajobě.

V Olomouci dne 22. 11. 2010